

МЕДІАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Мирза С. С., Горбаньов І. М.

У статті проаналізовано та досліджено інститут медіації у цивільному судочинстві. Визначено, що питання застосування медіації як альтернативного способу розв'язання конфліктів під час врегулювання спору в цивільному процесі стає все більше актуальним.

Встановлено, що окрім розгляду справи в суді як традиційного способу існують інші способи врегулювання спірних відносин між сторонами, зокрема це медіація, яка має позитивний прояв її застосування в цивільному судочинстві. В Україні інститут медіації проходить стадію становлення, однак вже має законодавче відтворення у Законі України «Про медіацію».

Аргументовано, що розвиток і поширення медіації позитивно впливає на процес урегулювання спорів, тому що має низку переваг перед судовим розглядом справи. Визначено вказані переваги: зменшення навантаження на судові органи, забезпечення ефективності судового розгляду справ, швидкість врегулювання спору.

Проаналізовано наукові погляди вчених щодо впровадження медіації в систему способів розв'язання спорів. На підставі аналізу вітчизняної наукової доктрини встановлено, що інститут медіації є повністю самостійною та незалежною примирювальною процедурою.

Відзначено як позитивний досвід проєкти, проведені Європейською Комісією та Радою Європи, завдяки яким було здійснено підготовку тренерів з медіації, суддів, які займались медіацією в адміністративних, сімейних, трудових та земельних спорах і досягли підписання сторонами угоди, а також проведено низку публічних заходів з метою підвищення рівня поінформованості населення.

Сформульовано висновки, в яких зазначено, що розвиток і становлення інституту медіації в українській незалежній державі є необхідною та невід'ємною складовою процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу. У цьому контексті, розвиток та застосування медіації, як форми вирішення спорів, можливий за умови наявності незалежної судової системи.

Ключові слова: медіація, медіатор, цивільне судочинство, цивільний процес, альтернативні способи вирішення спорів, мирова угода, третейське судочинство, міжнародний комерційний арбітраж.

Myrza S., Gorbanov I. Mediation as a modern method of dispute resolution in civil proceedings

The article analyzes and studies the institution of mediation in civil proceedings. It is determined that the issue of using mediation as an alternative method of conflict resolution in civil proceedings is becoming increasingly relevant.

It is established that in addition to litigation in court as a traditional method, there are other ways to resolve disputed relations between the parties, in particular, mediation, which has a positive manifestation of its application in civil proceedings. In Ukraine, the institution of mediation is still in its infancy, but it is already reflected in the Law of Ukraine «On Mediation».

It is argued that the development and spread of mediation has a positive impact on the dispute resolution process, since it has a number of advantages over court proceedings. The author identifies these advantages: reduction of the burden on the judiciary, ensuring the efficiency of court proceedings, and speed of dispute resolution.

The article analyzes the scientific views of scholars on the introduction of mediation into the system of dispute resolution methods. Based on the analysis of the national scientific doctrine, the author establishes that the institution of mediation is a fully independent and independent conciliation procedure.

The projects carried out by the European Commission and the Council of Europe, which trained mediation trainers, judges who mediated administrative, family, labor and land disputes and achieved the signing of an agreement by the parties, as well as a number of public events to raise public awareness, were noted as positive experiences.

The author formulates conclusions stating that the development and establishment of the mediation institution in the Ukrainian independent state is a necessary and integral part of the process of harmonization of Ukrainian legislation with the legislation of the European Union. In this context, the development and application of mediation as a form of dispute resolution is possible provided that there is an independent judicial system.

Key words: mediation, mediator, civil litigation, civil procedure, alternative dispute resolution, settlement agreement, arbitration, international commercial arbitration.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних і ключових напрямків правової реформи в умовах інтеграції України до Європейського співтовариства визначається підвищення ефективності цивільного судочинства з метою забезпечення кожного права на справедливий судовий розгляд, що закріплене у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1]. Відповідно на сучасному етапі розвитку Української незалежної держави все більш поширеними стають такі альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів, як міжнародний комерційний арбітраж, медіація, які, з одного боку, дозволяють розвантажити судову систему та підвищити її ефективність, а з іншого - диверсифікують форми захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів осіб відповідно до міжнародного стандарту доступності правосуддя, який сьогодні розуміється як обов'язок держави забезпечити доступ не лише до судових органів класичного типу, однак і до альтернативних способів вирішення спорів, запроваджених на національному рівні.

Аналіз впровадження такого альтернативного методу вирішення спорів, як медіація, у контексті нашого дослідження, свідчить перш за все, про наявність юридичного підґрунтя, а саме Закону України «Про медіацію» (далі - Закон), який визначає правові засади і порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [2]. Разом з тим, ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України) визначає норми, які дозволяють сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу [3].

Стан дослідження проблеми. Пріоритетність проблем правового регулювання альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, зокрема інституту медіації у цивільному процесі, відзначені у дослідженнях вітчизняних науковців. Передусім, необхідно відзначити

низку фундаментальних праць таких вітчизняних вчених як: О. Боброва, Н. Бондаренко-Зелінська, С. Васильчак, В. Гопанчук, В. Коссак О. Нелін, Н. Мазаракі, Д. Притика, І. Решетнікова, Я. Фурса та інші.

Однак вивчення питання медіації у цивільному процесі, як однієї з найбільш ефективних форм вирішення приватноправових спорів, на постійній основі зберігають свою актуальність. Відповідно це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової роботи є визначення особливостей медіації як одного з найефективніших методів позасудового вирішення юридичних конфліктів, формування науково-теоретичних та практичних висновків щодо необхідності здійснення належного законодавчого регулювання процедури медіації у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. У попередніх дослідженнях нами було акцентовано увагу на перевагах медіації, як альтернативного способу вирішення господарських спорів. Було визначено, що оперативність, як ознака медіації, набуває важливого значення у випадках, коли контрагенти, які є суб'єктами підприємницької діяльності, мають намір відновити або продовжити договірні відносини, зокрема, у сфері торгівлі чи інші комерційні правовідносини, або якщо спір, який виник з одним із ділових партнерів є перешкодою у господарських правовідносинах з іншими бізнес-партнерами [4, с. 119]. Водночас було встановлено, що учасникам медіації, якими є суб'єкти господарської діяльності, не потрібно очікувати призначення судового засідання, робити прогнози про те, як довго триватиме розгляд справи в Господарському суді з моменту подання позовної заяви до винесення рішення та реального його виконання. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону визначено, що сторони медіації самостійно визначають перелік питань, які будуть обговорені, варіанти врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та проведення медіації [2]. Отже, сторони самі обирають час проведення медіації та можуть регулювати її тривалість. Вважаємо за необхідне зазначити, що такі важливі вищезазначені ознаки медіації при вирішенні господарських спорів, як оперативність, тривалість мають прояв і при вирішенні цивільних спорів.

Про доцільність запровадження процедури медіації (примирення) в цивільному судочинстві

свідчать рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» (R № (2002) 10) та «Про сімейну медіацію» (R № (98) 1), а також «Зелена книга» про альтернативне врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських співтовариств, Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» з настановами щодо її впровадження й застосування (2002) тощо. У свою чергу, Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 року передбачено прийняття справ до судового розгляду тільки після невдалої спроби вирішити спір альтернативними способами [1].

У 2014 році Україна підписала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом. Згідно зі статтею 1 Угоди Україна та ЄС мають посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Країни Європейського Союзу погодилися, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Європейська Рада на своєму засіданні в Тампері 15.10.1999 року закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом. Задля цього в 2008 році Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації у цивільних та комерційних справах і низку рекомендацій та керівних принципів.

Директива 2008/52/ЄС поширюється на міжнародні спори, але відповідно до п. 8 Преамбули «ніщо не повинно заважати застосовувати ці положення також у внутрішніх медіаційних процесах».

З огляду на вищезазначене вбачається, і ми погоджуємося з тими авторами, які вважають, що в умовах сьогодення питання про визначення можливості та шляхів запровадження медіації в національну систему захисту цивільних прав та свобод особи, а також визначення її взаємозв'язку із цивільним процесом набуло виключного значення [5, с. 182].

У контексті нашого дослідження неможливо не відзначити, що сьогодні система правосуддя в Україні має певні складні моменти: велика завантаженість судів, тривалість і складність судового процесу, значні судові витрати, недостатня розвиненість механізмів змагальності та рівності сторін у процесі, гласність судового

розгляду, що призводить до розголошення конфіденційної інформації [6, с. 92]. До вказаних проблем ще слід додати труднощі, які виникають під час здійснення правосуддя, у зв'язку з воєнним станом.

Необхідно також відмітити, що в сучасну Україну медіація прийшла вже як напрацьована технологія тільки всередині 90-х років, а медіаційні центри почали працювати з 1997 року в Одесі. Наразі активно діє низка регіональних груп медіації, які об'єдналися в Національну Асоціацію медіаторів України, та Український Центр Порозуміння.

Як було нами вище зазначено, у Цивільному процесуальному кодексі України сьогодні містяться норми, які дозволяють сторонам укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу [3]. Більше того, у цивільному судочинстві навіть передбачено проведення судом обов'язкового попереднього судового засідання в справі, в тому числі з метою з'ясування можливості врегулювання спору досудового розгляду.

Однак сторони досить часто не погоджуються на укладання мирових угод. На це існує ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Водночас згідно з чинним законодавством мирова угода відповідно до ч. 1 ст. 207 ЦПК укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін [3]. Однак в законодавстві не визначено умови та порядок здійснення поступок.

Окрім Цивільного процесуального кодексу України, наявність норм, що передбачають можливість укладення між сторонами судового процесу мирової угоди з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок, передбачено в Законі «Про міжнародний комерційний арбітраж» [7], Важливе значення у цьому напрямку також мають Закон України «Про третейські суди» [8], та Закон України «Про порядок вирішення трудових та колективних спорів» [9]. Однак для повноцінного розвитку альтернативних способів вирішення спорів зазначених норм недостатньо. Саме Законом України «Про медіацію» було реалізовано введення медіації у правове поле як окремого інституту, що може застосовуватись для вирішення будь-яких видів спорів, визначаються базові вимоги до підготовки медіаторів, основоположні принципи процедури медіації та орієнтири професійного регулювання. Водночас відповідно до Закону інститут медіації доповнює чинні правові інститути, такі як мирова угода в цивільному процесі.

Згадуючи наукові погляди вітчизняних науковців, що медіація може бути сприйнята суспільством

як «ліки», що сприятимуть його «одужанню» від захворювань, пов'язаних із корупцією, «телефонним правом», сімейними сварками, конфліктами між сусідами, родичами тощо, які були опубліковані до прийняття Закону України «Про медіацію», на даний момент часу відверто можна констатувати, що з появою спеціального Закону, дійсно ситуація змінилася на краще. Крім того, законодавчо врегульований процес медіації сприяє швидкому вирішенню цивільних, господарських, сімейних, трудових та адміністративних спорів без витрачання коштів із державного чи місцевих бюджетів, зменшенню кількості навантаження справ у суді на суддю, підвищенню рівня довіри населення до суду, розширенню повноваження нотаріусів, а домовленості, досягнуті в процесі медіації, будуть мати законодавчу підтримку.

Серйозну спробу ініціювати медіацію в судовій системі України було здійснено завдяки проєктам, проведеним Європейською Комісією та Радою Європи. Медіаційна складова цих проєктів була зосереджена на впровадженні моделі судової медіації, яку рекомендували голландські та німецькі експерти. Відзначимо, що у рамках проєктів було здійснено підготовку суддів, які займалися медіацією в адміністративних, сімейних, трудових та земельних спорах і досягли підписання сторонами угоди.

Окрім суддів, у рамках проєктів, ініційованих нашими західними партнерами, підготовку з медіації також отримали юристи, адвокати, державні службовці. Проєктами було навчено групу тренерів з медіації, створено навчальний відеоролик та проведено низку публічних заходів з метою підвищення рівня поінформованості населення, зокрема, тижні медіації в пілотних судах.

Як було нами вище зазначено, медіація в Україні запроваджується з 90-х років і включає досвід понад 80 проєктів у самих різних сферах. Водночас було створено центри по підготовці медіаторів, апробовано схеми взаємодії із державними органами - органами місцевої влади, судами, поліцією, прокуратурою, соціальними службами, освітніми закладами, комерційними, громадськими і навіть релігійними організаціями.

Таким чином, медіація, як альтернативна судовому розгляду процедура вирішення спорів, економічно ефективна й доцільна, дає змогу знайти таке вирішення спірного питання, що влаштує всі сторони конфлікту, не витрачаючи при цьому час на підготовку до розгляду й розгляд справи в суді та додаткові кошти на обслуговування численних судових процедур. Окрім того, ми солідарні

з думкою тих науковців, які вважають, що проведення процедури медіації у більшості випадків породжує у конфронтуючих сторін відчуття задоволення від способу й результату вирішення конфлікту, забезпечивши конфіденційність шляхів його вирішення, запобігає виникненню подібних конфліктів у майбутньому та підвищує вірогідність того, що прийняте сторонами спільне рішення буде виконано заінтересованими особами [10, с. 136].

До вказаного слід додати, що наразі процес розвитку і становлення медіації в Українській незалежній державі є необхідною та невід'ємною складовою процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу, і це питання потребує належної уваги юридичної спільноти. Зауважимо, що медіація не є панацеєю, хоча на хвилі її популяризації все частіше зустрічаються наукові роботи, в яких цей спосіб вирішення конфліктів ідеалізується. На нашу думку, медіація, будучи дійсно дуже корисною й ефективною формою вирішення спорів, буде активно розвиватися і застосовуватися під час вирішення спорів, де є сильна і незалежна судова система.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2023).
2. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 11.11.2023).
4. Мирза С.С., Кузнichenko О.В. Переваги медіації як способу вирішення господарських спорів. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 25 лютого 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 119-121.
5. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до Європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 10. С. 181-185.
6. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100.

7. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

8. Про третейські суди: Закон України від 11 трав. 2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 11.11.2023).

9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 берез. 1998 р. № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

10. Васильчак С.В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20. С. 133-137.

Мирза С. С.,
orcid.org/0000-0002-4155-7513
кандидат юридичних наук, доцент
Одеського національного морського університету

Горбаньов І. М.,
orcid.org/0000-0002-4100-605X
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Одеського національного морського університету